

Om holländska sjöfarare och påstådd import av skarvar från Kina

HENRY PIHLSTRÖM

Vissa författare (t.ex. Olburs 2008) har föreslagit att den nuvarande europeiska populationen av storskarvens underart *Phalacrocorax carbo sinensis*, eller den underart som på svenska kallas mellanskarv, har ett sentida icke-europeiskt ursprung. Anhängare av vad som i denna skrift kallas för 'introduktionshypotesen' har menat att mellanskarvens historia i Europa är endast några hundra år kort och att fågeln skulle ha importerats från Kina av europeiska sjöfarare.

Faktabaserade utredningar har inte funnit något stöd för ett sådant antagande. Tvärtom finns det talrika indikationer och belägg för att mellanskarvens härkomst i Europa är naturlig och oberoende av människan, och att den förekommit i denna världsdel som häckfågel sedan årtusenden tillbaka. I ett tidigare nummer av OA-Natur behandlade Pihlström & Fritzén (2017) utförligt den här frågan. Dessa författare konstaterade bl.a. att introduktionshypotesen baserar sig på ett missförstånd om att det skulle vara fåglarna själva som importerats medan ursprungskällorna anger att det uttryckligen var sporten, d.v.s. idén att fiska med skarvar, som skulle ha introducerats från Kina. För detaljer och källhänvisningar kring detta hänvisas läsaren till ovan nämnda artikel. I detta nummer av OA-Natur skall kort diskuteras en aspekt av introduktionshypotesen som Pihlström & Fritzén (2017) endast tangerade, d.v.s. att mellanskarven importerades (med avsikt att brukas vid fiske) till Europa på initiativ av holländska sjöfarare på 1500-talet/i början av 1600-talet.

Skarvfiskets ursprung i Europa

Litterära uppgifter visar att fiskafänge med hjälp av dresserade skarvar har idkats på olika håll i Europa sedan hundratals år tillbaka (Beike 2012 a, b, 2014; Beike m.fl. 2013). Skarvar kan ses sitta oantastade i båtar tillsammans

Figur 1. Detalj ur Vittore Carpaccios 1400-talsmålning *Caccia in laguna*. Observera skarvarna som sitter i båtarna samt på pelare som sticker upp ur vattnet. Originalmålningen finns i J. Paul Getty Museum i Los Angeles, Kalifornien, USA.

med människor i den venetianske konstnären Vittore Carpaccios (1453–1526) målning *Caccia in laguna*, målad 1490–1495 (Knauer 2009) (fig. 1). Huruvida denna målning verkligen visar *fiske* med skarv är omtvistat, men den tyder klart på att skarvar hölls tama åtminstone på vissa håll i Europa redan på 1400-talet (Knauer 2009; Beike 2012 a, b).

Den äldsta otvetydiga uppgiften om bruk av dresserade skarvar som hjälp vid fiske i Europa är från år 1557, också den från Venedig, nuvarande Italien (Beike 2012 a, b). De första uppgifterna om skarvfiske i England och i Frankrike föreligger från 1600-talets första decennium (Beike 2012 a, b). Från Nederländerna finns det däremot inga uppgifter av så gammalt datum. Den äldsta otvetydiga uppgiften om skarvfiske som idkats av holländare är från 1817; väl att märka är att detta skarvfiske inte bedrevs inom holländskt utan nuvarande tyskt territorium (i Sachsen-Anhalt) (Beike 2012 a, b). Denna knapphet på uppgifter talar för att skarvfiske aldrig uppnådde samma popularitet i Nederländerna som i England och i Frankrike.

Olburs (2008) och andra har trots detta föreslagit att det uttryckligen var holländska sjömän som hämtat med sig dresserade skarvar då de återvänt från handelsresor till Kina. Detta baserar sig på antagandet att holländska sjömän hade idkat handel med Kina i slutet på 1500-talet (i Olburs 2008 nämns t.o.m. början av 1500-talet) och/eller alldeles i början av 1600-talet (den venetianska uppgiften från 1557 kommenteras inte av Olburs (2008)). Frågan är då i vilken mån detta antagande är förenligt med de kända historiska uppgifterna om holländarnas (och övriga européers) kontakter med och färder till Kina under 1500- och 1600-talen.

Handelskontakter mellan Kina och europeiska länder på 1500- och 1600-talen: en kort översikt

Enstaka européer besökte Kina redan långt före 1500-talet, den mest berömda av dem säkerligen venetianaren Marco Polo på 1200-talet. Dessa resenärer färdades dock landvägen, inte till sjöss, och deras resor räckte ofta många år. Om och när de återvände till Europa hämtade de med sig exotiska skildringar om Fjärran östern. Det är möjligt att information om kinesernas skarvfiske först nådde Europa denna väg (Beike 2012 a, b). Intressant nog finns det dock inga hänvisningar till kinesernas fiske med skarv i Marco Polos (1944) reseberättelse.

Portugiserna var de första européer som sjövägen nådde Kina år 1513. Deras avsikt var att inleda handelsförbindelser med Mittens rike, men det visade sig vara besvärligt. Vid denna tidpunkt styrdes Kina av Ming-dynastin (1368–1644), som inte hade något särskilt intresse för att bedriva transoceanisk handel och som generellt sett förhöll sig avvisande och misstänksam gentemot främlingar (Andrade 2004). Ofta fick portugisiska handelsmän inte ens tillstånd att sätta sin fot på kinesiska fastlandet, utan de var tvungna att stanna på sina skepp som låg för ankar utanför kusten. Först år 1557 fick Portugal tillstånd att grunda en fast handelsbas på det kinesiska fastlandet, staden Macao. Européer hade dock som regel inte tillstånd att avlägsna sig från Macaos område och de kinesiska myndigheterna kunde närhelst de önskade stoppa tillförseln av livsmedel till staden. Trots dessa begränsningar var Kina-handeln mycket lönande för Portugal, som ansträngde sig för att hålla eventuella konkurrenter borta från den kinesiska marknaden. Bland annat vägrade portugiserna att förse övriga europeiska nationer med information om de exakta sjörutterna till Kina och övriga länder i Fjärran östern, inklusive Japan (Saldanha 2011).

Denna information läckte dock så småningom ut, i huvudsak på grund av holländaren Jan Huygen van Linschoten (1563–1611). Han trädde i tjänst på 1580-talet som kartograf hos portugisiska ostasienfarare. Tillsammans med dessa seglade van Linschoten ända till den portugisiska handelsstaden Goa i Indien, men själva Kina tilläts han inte besöka. I smyg kopierade dock van Linschoten portugisiska dokument, inklusive kartor som beskrev maritima handelsvägar till Kina, och dessa sammanställde han 1596–1597 i en inflytelserik bok, *Itenerario* (Saldanha 2011) (fig. 2). Till stor del tack vare informationen i denna bok kunde holländarna i slutet av 1500-talet börja planera inledandet av transoceanisk handel med länderna i Fjärran östern. Redan 1596 avreste en holländsk handelsfotta till östra Asien, till en början dock inte längre än till det nuvarande Indonesien. Först några år senare, år 1600, lyckades holländarna kringgå de fientligt sinnade portugisiska utposterna i dessa områden och nå Kina och även Japan (Blussé 1996).

Nederländerna, eller officiellt de Förenade Nederländerna, utgjorde vid den här tiden en alldeles färsk statsbildning. Landet hade blivit självständigt först år 1581; dessförinnan hade Nederländerna utgjort en del av det Spanska imperiet. Spanien i sin tur var i slutet av 1500-talet och i början av 1600-talet

nära allierat med Portugal. Alliansen var (åtminstone på pappret) till den grad intim att dessa båda monarkier för en kort tid sammanslogs till en statsbildning, den Iberiska unionen. Nederländerna hade utropat sig självständiga efter ett långvarigt uppror mot spanskt välde och förhållandet mellan Nederländerna och Spanien var spänt. I och med den Iberiska unionens tillkomst var Nederländerna således nästan automatiskt i konflikt också med Portugal. Då holländska handelsmän började göra intrång på den ostasiatiska marknaden skedde detta därför i konkurrens (och tidvis väpnad konflikt) med både portugiser och spanjorer (Blussé 1996).

Utöver konkurrens från de iberiska ländernas håll fick även holländarna snart märka att det inte var problemfritt att handla med Mingdynastiens representanter. Delvis på grund av dåliga erfarenheter av portugisernas beteende gentemot kinesiska civilpersoner var kineserna ovilliga att låta holländska handelsmän röra sig fritt på kinesiskt territorium (Andrade 2004). Holländarna vägrades under en lång tid att inrätta en handelsstation på det kinesiska fastlandet. För att kringgå detta logistiska problem inrättade holländarna i stället handelsstationer på ön Formosa (nuvarande Taiwan) år 1624 och började idka handel med kinesiska fastlandet denna indirekta väg (Andrade 2006). Under några årtionden var Formosa en *de facto* holländsk koloni, där dock befolkningen huvudsakligen utgjordes av icke-holländare. Förutom Formosas ursprungsbefolkning hade kineser börjat bosätta sig på ön från och med 1500-talet. Holländarna

Figur 2. Pärmbild på Jan Huygen van Linschotens *Itinerario*. Illustrationen i centrum domineras av ett örlogsfartyg, som symboliserar de europeiska handelsresornas militärpolitiska betydelse (Saldanha 2011). De fyra små bilderna i hörnen visar viktiga dåtida handelsstäder: Antwerpen, Amsterdam, Enkhuizen och Middelburg.

gynnade till en början aktivt denna inflyttning och Formosas kinesiska befolkning växte snabbt. Delvis understödd och uppmuntrad av kinesiska myndigheter på fastlandet gjorde den dock slutligen uppror mot det holländska väldet, och Nederländerna var tvungna att avstå ifrån Formosa redan 1662 (Andrade 2004, 2006).

Förlusten av Formosa innebar inte slutet för de holländska handelskontakterna med Kina, även om Ming-dynastins efterträdare Qing-dynastin inte visade sig vara en särskilt mycket samarbetsvilligare handelspartner. Holländarna tilläts på 1650-talet sätta upp en handelsambassad i Peking (Beijing), men såsom tidigare hade européer endast begränsade möjligheter att röra sig utanför de för dem utsedda områdena (Rahusen-De Bruyn Kops 2002). Som en ny komplicerande faktor för holländarna uppenbarade sig under 1600-talet nya europeiska makter, främst England, som konkurrenter på den kinesiska marknaden (Puga 2013). Nederländernas tid som en ledande europeisk handelsmakt i Fjärran östern blev således rätt kortvarig. Från och med slutet av 1600-talet riktade landet sina handels- och koloniala intressen i första hand till Sydostasien (nuvarande Indonesien), inte längre till Kina (Blussé 1996; Rahusen-De Bruyn Kops 2002).

Inga belägg för introduktion av skarvar

Hur passar de dresserade kinesiska fiskeskarvarna in i denna bild? De varor som holländarna i första hand var intresserade av att importera till Europa var råsilk och sidentyger (Blussé 1996). Det verkar osannolikt att de holländska handelsmännen skulle ha offrat transportkapacitet ombord på sina fartyg för mat- och utrymmeskrävande kuriositeter som levande skarvar (läs om problemen kring detta i Pihlström & Fritzén (2017)) under de restriktiva handelsförhållandena som ovan redovisats för. Hur som helst finns det inga kända förstahandsuppgifter om import, eller försök till import, av skarvar i dessa samtida källor (Pihlström & Fritzén 2017), trots att dessa ofta var mycket utförliga reseskildringar. Överlag är det få holländska 1600-talskällor som ens nämner kinesernas bruk av skarvar vid fiske, och även de tidigaste av dessa härrör från 1650- och 1660-talen (Gudger 1926). Utlänningars rörelsefrihet utanför de för dem utsedda handelsstationerna var till den grad begränsad att det i praktiken knappast torde ha uppstått många tillfällen för holländare att inskaffa dresserade kinesiska skarvar. Det är heller inte troligt att holländarna

skulle ha importerat fåglar från Formosa under den tid de styrde ön. Det finns veterligen inga uppgifter om att fiske med dresserade skarvar idkats på denna ö. Dessutom förekommer mellanskarven idag inte på Taiwan som häckfågel, endast som en övervintrare från Asiens nordligare delar (Chang m.fl. 2008; Ding m.fl. 2014).

Också de holländska Kina-resornas kronologi är oförenlig med introduktionshypotesen. Som ovan påpekats nådde holländarna Kina först år 1600, och de första besöken var enbart trevare. Betydande handelsförbindelser mellan Holland och Kina upprättades först vid en senare tidpunkt, efter att holländarna skaffat sig fotfäste på ön Formosa på 1620-talet (Blussé 1996; Andrade 2004). Fiske med skarv bedrevs däremot i Västeuropa åtminstone redan före år 1610 (Beike 2012a, b). Det är således i praktiken så gott som omöjligt att dessa fåglar skulle ha blivit införda av holländarna. Övriga västeuropeiska länder kan också uteslutas som tänkbara skarvimportörer av kronologiska skäl. Engelska handelsfartyg anlände till exempel inte till Kina (Macao) förrän 1635 (Puga 2013). Det enda europeiska land som redan under 1500-talet hade upprättat direkt transoceanisk kontakt med Kina var Portugal. Ett portugisiskt ursprung för den europeiska skarvfiskekulturen har dock veterligen aldrig åberopats av någon av introduktionshypotesens anhängare, inte heller verkar det föreligga litteraturuppgifter från Portugal om bruk av skarvar vid fiske. Att portugisiska kinaresenärer skulle ha importerat skarvar till England förefaller i högsta grad osannolikt med tanke på att England var i krig med den Iberiska unionen under 1585–1604. Mellanskarven är för övrigt idag en mycket fåtalig häckfågel i Portugal och landets häckande population etablerades först på 2010-talet (de Juana & Garcia 2015).

Som tidigare nämnts existerar hänvisningar till skarvfiske i Venedig från åtminstone mitten av 1500-talet (Beike 2012a, b). Även dessa uppgifter är kronologiskt oförenliga med tanken att holländska, eller för den delen portugisiska, sjömän skulle vara ansvariga för import av de skarvar som användes för fiske i Europa. Det kan ytterligare påpekas att skarvfiske har idkats också i en helt annan del av Europa, i Makedonien (Beike 2012a, b). Hur länge skarvfiske idkats i Makedonien är tyvärr inte känt (Beike 2012a, b), men det verkar mest sannolikt att det makedoniska skarvfisket utvecklats oberoende av direkta kontakter med Holland, övriga Västeuropa eller Kina. Förutom av bristen på direkta historisk-kulturella kontakter stöds tanken om ett självständigt ursprung för

det makedoniska skarvfisket av att dess metodik skiljer sig från det kinesiska skarvfiskets samt från det som brukades i västra Europa (Beike 2012a, b). Att olika kulturer i Europa och i Asien oberoende av varandra skulle ha 'uppfunnit' skarvfiske kan vid första påseende verka osannolikt, men det finns i själva verket ett flertal exempel på djurarter som domesticerats av olika kulturer oberoende av varandra på olika håll i världen (Larson & Fuller 2014).

Slutsatser

Pihlström & Fritzén (2017) redogjorde för de arkeologiska och genetiska belägg som klart talar emot hypotesen att mellanskarven skulle ha importerats till Europa av människan. I den artikeln berördes också de litterära beläggen för förekomst av vad som förefaller vara häckande mellanskarvar på olika håll i Europa under medeltiden, d.v.s. uppgifter från en tidsperiod långt innan det fanns någon direkt kontakt alls mellan länderna i västra Europa och Kina. I den nuvarande artikeln påvisas att inte heller den europeiska skarvfiskeitraditionens uppkomst kan förklaras med import av levande skarvar från Kina, eftersom de i sammanhanget relevanta västeuropeiska ländernas handelskontakter med Kina inte uppstod förrän vid tidpunkter då skarvfiske redan idkades i Europa (med fåglar ur lokala häckande bestånd av både *sinensis*- och *carbo*-underarten, se Pihlström & Fritzén 2017). I synnerhet holländarna kan 'frikännas' på den här punkten. Det kan tilläggas att skarvhäckningar i närheten av Rotterdam i Nederländerna är kända redan från senare hälften av 1400-talet (Beike m.fl. 2013), d.v.s. över hundra år innan den första holländska sjöresan till Kina gick av stapeln (och decennier innan portugiserna besökte Kina sjövägen). Med stöd av denna historiska utredning i kombination med en tidigare, mera omfattande utredning (Pihlström & Fritzén 2017) upprepas här slutsatsen: Det finns inget stöd för hypotesen att import av dresserade kinesiska mellanskarvar skulle vara ursprunget till vare sig skarvfisket eller dagens population av mellanskarvar i Europa.

Tack

Jag tackar Niclas Fritzén och Gunnar Wetterberg för kommentarer till texten.

Referenser

- Andrade, T. 2004: The Company's Chinese pirates: how the Dutch East India Company tried to lead a coalition of pirates to war against China, 1621–1662. — *Journal of World History* 15: 415–444.
- Andrade, T. 2006: The rise and fall of Dutch Taiwan, 1624–1662: cooperative colonization and the statist model of European expansion. — *Journal of World History* 17: 429–450.
- Beike, M. 2012a: Die Geschichte der Kormoranfischerei in Europa. — *Vogelwelt* 133: 1–21.
- Beike, M. 2012b: The history of cormorant fishing in Europe. — *Vogelwelt* 133: 1–21.
- Beike, M. 2014: *Phalacrocorax carbo sinensis* in Europe—indigenous or introduced? — *Ornis Fennica* 91: 48–56.
- Beike, M., Herrmann, C., Kinzelbach, R. & de Rijk, J. 2013: Der Kormoran *Phalacrocorax carbo sinensis* im deutschsprachigen Raum und in den Niederlanden zwischen 800 und 1800. — *Vogelwelt* 134: 233–261.
- Blussé, L. 1996: No boats to China: the Dutch East India Company and the changing pattern of the China Sea trade, 1635–1690. — *Modern Asian Studies* 30: 51–76.
- Chang, Y.-M., Hatch, K.A., Ding, T.-S., Eggett, D.L., Yuan, H.-W. & Roeder, B.L. 2008: Using stable isotopes to unravel and predict the origins of great cormorants (*Phalacrocorax carbo sinensis*) overwintering at Kinmen. — *Rapid Communications in Mass Spectrometry* 22: 1235–1244.
- Ding, T.-S., Juan, C.-S., Lin, R.-S., Pan, C.-Y., Tsai, Y.-J., Wu, J. & Yang, Y.-H. 2014: The 2014 CWBF Checklist of the Birds of Taiwan. — Chinese Wild Bird Federation, Taipei, Taiwan.
- Gudger, E.W. 1926: Fishing with the cormorant. I. In China. — *The American Naturalist* 60: 5–41.
- de Juana, E. & Garcia, E. 2015: *The Birds of the Iberian Peninsula*. — Christopher Helm, London.
- Knauer, E.R. 2009: A Venetian vignette one hundred years after Marco Polo. — *Metropolitan Museum Journal* 44: 47–59.
- Larson, G. & Fuller, D.Q. 2014: The evolution of animal domestication. — *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics* 45: 115–136.
- Olburs, C. 2008: Den kinesiska skarven *Phalacrocorax carbo sinensis* Blumenbach 1798, en främmande fågel. http://www.fiskevatten.se/Den_kinesiska_skarven_Phhalacrocorax_carbo_sinensis_Blumenbach_1798_av_Christer_Olburs_2008-10-15.pdf
- Pihlström, H. & Fritzen, N.R. 2017: Inte från Mittens Rike: mellanskarvens europeiska historia. — *OA-Natur* 19: 28–54.
- Polo, M. 1944: *Venetianaren Marco Polos resor i det XIII århundradet*. — Holger Schildts Förlag, Helsingfors.
- Puga, R.M. 2013: *The British Presence in Macau, 1635–1793*. — Hong Kong University Press.
- Rahusen-De Bruyn Kops, H. 2002: Not such an 'unpromising beginning': the first Dutch trade embassy to China, 1655–1657. — *Modern Asian Studies* 36: 535–578.
- Saldanha, A. 2011: The itineraries of geography: Jan Huygen van Linschoten's *Itinerario* and Dutch expeditions to the Indian Ocean, 1594–1602. — *Annals of the Association of American Geographers* 101: 149–177.